

Historische Kring

Duiven-Groessen-Loo

Jaargang 16 nr. 3/4 november 1999

Driepas

COLOFON

DRIEPAS

verenigingsblad van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo verschijnt drie à vier maal per jaar. Losse nummers f 5,-.

Redactie

W.F.W.M. van Heugten
Th.M.J. Jonker
M.M. Rebholz

Bestuur Historische Kring

A.Th.J. Boss (Duiven)
H.J.Th. Derksen, penningmeester (Duiven)
A.H.E. Janssen (Groessen)
K. de Jong-de Baan (Duiven)
Th.M.J. Jonker, secretaris (Loo)
M.M. Rebholz, voorzitter (Duiven)
J.F.H. te Witt, vice-voorzitter (Groessen)

Secretariaat: postbus 212, 6920 AE DUIVEN

Rabobank Duiven, rek.nr. 31.54.07.484

Postbank, rek.nr. 49.23.697

I.n.v. penningmeester Historische Kring, Duiven.

Het lidmaatschap van de Historische Kring kost f 25,- per jaar; het partner- of gezinslidmaatschap f 10,- per jaar.

Een abonnement op alleen DRIEPAS kost f 12,50 per jaar. Leden en abonnees buiten de gemeenten Duiven en Zevenaar betalen f 7,50 extra als bijdrage in de verzend- en portokosten.

Opzeggen van lidmaatschap of abonnement uitsluitend schriftelijk vóór 1 december van het lopende jaar.

Uit de uitgave mag niets worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming vooraf en zonder bronvermelding.

ISSN: 0921-5549

INHOUD

<i>J.Th.M. Giesen</i>	
<i>Het verkeer driekwart eeuw geleden</i>	50
<i>Th.M.J. Jonker</i>	
<i>De tijd gemeten (3)</i>	55
<i>Th.J.G. Gossen</i>	
<i>Gilde, schutterij en schutsbroeders in Duiven (2)</i>	57
<i>W.F.W.M. van Heugten</i>	
<i>Straat- en veldnamen in de gemeente Duiven (2)</i>	62
<i>Th.M.J. Jonker</i>	
<i>De oorsprong van Doekenstadt</i>	66
<i>Verenigingsnieuws</i>	69

Hebt u het ook gelezen in De Gelderlander? „Gelijk hebben is iets anders dan gelijk krijgen. Het 'echte' millennium breekt inderdaad aan op 1 januari 2001, maar ongeduldige feestcomités, zakenlui, media en computerdeskundigen lijken gezamenlijk te hebben besloten een jaar eerder uit hun bol te gaan. Zoals de Britse millenniumcommissie begin deze maand toegaf: we weten dat het niet klopt, maar we durven het feest aan het einde van dit jaar niet te verstoren." Zo leest u het ook eens bij een ander.

Waar u ook bent, en hoe u het ook viert: een goede jaarwisseling!

De redactie

HET VERKEER DRIEKWART EEUW GELEDEN

Mogelijk hebt u onwillekeurig de indruk dat er slechts één turbulente ontwikkelingsfase in de geschiedenis van Duiven is aan te wijzen, namelijk de uitvoering van de groeikerntaak. Toch denk ik dat de inwoners zo'n driekwart eeuw geleden óók van een stroomversnelling spraken. Die lag toen niet op het gebied van een rigoureuze groei van het aantal woningen en inwoners, maar van de verkeersintensiteit.

Toen het Rijk in 1902, vooral ten behoeve van de politie, een lijst van alle 574 vergunninghouders *tot het berijden der Rijkswegen met Motorrijtuigen* publiceerde, kwamen daarop geen personen uit de Liemers voor. In Arnhem waren wel enkele automobilisten en in Doetinchem was Th.G.J. Semmelink de eerste die met een motorvoertuig zijn medeburgers opzij deed springen. Vooral na de invoering van de T-Ford in 1908 groeide het autobezit. Menig koetshuis ging als garage dienst doen. In 1949 telde ons land 1 auto op 94 inwoners, tien jaar later was dat 1 op 27 geworden en in 1979 1 op 3 à 4!

In 1924, het jaartal dat we min of meer als uitgangspunt willen nemen, bezaten zes inwoners van de gemeente Duiven een geregistreerde automobiel. J.H.N. van Sadelhoff uit Loo en dokter R.B. Visser uit Duiven beschikten over een personenauto.

Daarnaast hadden vier zakenmensen een vrachtauto aangeschaft: P.H.Th.J. Evers uit Loo, H.J.M.M. Holleman en E.Th.C.F. Otten uit Duiven, aslmede de gebroeders M.A. en H.J. Timmerman uit Groessen.

In de jaren '20 ging het „autoprobleem” voor de overheid dus geducht meespelen. Het waren niet alleen de „luxe auto's” die bij tijd en wijle ook in Duiven geraas, stofwolken en onveiligheid te weegbrachten, meer nog baarden de gemotoriseerde vrachtwagens zorgen. Het wegennet was daarop niet berekend.

Onverharde wegen en tracés met een te dunne slijtlaag werden stukgereden. Waar eeuwenlang paardentractie de zwaarste belasting van het wegdek had gevormd, werden nu asdruk en rijsnelheid drastisch verhoogd.

Het vergde hoge investeringen van de overheid, wilde men het wegennet en de verkeersvoorzieningen adequaat laten meegroeien. Er moest veel dieper in de buidel worden getast dan de gebruikelijke uitgaven voor grind hadden gevraagd, wanneer de bewoners van de Achterste Hoek of de Lijkweg weer eens hadden geklaagd dat ze niet met droge voeten bij en van huis konden komen en toegezegd hadden de gaten zelf met het door de gemeente te leveren grind te zullen opvullen.

De vraag wat prioriteit moest hebben, bescherming van de wegen of de groei van het autoverkeer, werd begrijpelijkerwijs in eerste instantie ten gunste van de wegen beantwoord.

In 1920 werkte de provincie al maatregelen uit *ter vrijwaring der wegen voor beschadiging door zware vrachtautomobielen*. Als ook de waterkeringen daarbij in het geding kwamen, werd men dubbel voorzichtig. Zo werd de IJsselbandijk tussen Westervoort en Giesbeek gesloten verklaard voor alle motorvoertuigen op meer dan twee wielen.

Maar de ontwikkelingen waren moeilijk tegen te houden. Als dokter Kuneman uit Westervoort naar een patiënt in Lathum ging, wilde hij graag zijn automobiel gebruiken. Aan het verlenen van ontheffingen viel dus niet te ontkomen. In 1924 verkreeg dokter R.B. Visser uit Duiven zo'n ontheffing. Eenmalige ontheffingen voor zware transporten waren ook mogelijk. Toen in 1931 J.E. Alevén uit Nijmegen naar Lathum verhuisde, kreeg Th. Nass uit Groessen toestemming van de provincie daarvoor zijn vrachtwagen (M 30549) te gebruiken. Wel moest aan een reeks voorwaarden worden voldaan. De rijsnelheid mocht op de dijk niet hoger zijn dan 20 km per uur en in bochten, op zeer smalle weggedeelten en waar het uitzicht belemmerd was of zich andere rij- of voertuigen, trekdieren of vee op de weg bevonden, niet hoger dan 10 km. Mocht de bestuurder merken dat paarden schichtig werden, dan moest hij onmiddellijk het voertuig doen stoppen en de motor

afzetten. Bij het tegenkomen van rij- of voertuigen op een plaats waar het passeren bezwaarlijk was, moest worden teruggereden naar een punt waar de weg voor het passeren wel voldoende ruimte bood. Kortom: zowel de automobilisten als de overheden worstelden met het probleem dat het wegennet niet op de veranderende situatie was voorzien.

Mede doordat de automobiel ook menselijke en economische belangen diende, groeide de bereidheid om in de overheidsbegrotingen een groter percentage voor wegebouw en -onderhoud te bestemmen. En meer nog dan bij andere posten betrof het hier een „communicatief” gegeven.

Om een voorbeeld te noemen: in augustus en september 1926 was de Loostraat in Huissen gesloten voor rij- en voertuigen wegens wegverbetering.

Toen het vernieuwde traject in oktober klaar was, viel het verschil met de overkant van het veer duidelijk op. Het duurde dan ook niet lang of de ANWB en KNAC drongen bij de gemeente Duiven aan op verbetering van de Looveerweg.

Het was natuurlijk niet alleen het autoverkeer dat van de verbeterde wegen profiteerde. Het merendeel van het zwaardere weggebruik bestond nog steeds uit paardentractie: boeren op weg naar het land of naar de molen, melkrijders op hun route naar de zuivelfabriek. Want Duiven was nog volop een agrarische gemeente.

Intussen kwam het toenemende autoverkeer de veiligheid op de weg niet ten goede. In 1899 kon de provincie nog zonder bezwaar toestemming geven om ten behoeve van de jaarmarkt de berm van de Rijksweg in de kom van Duiven te gebruiken voor het plaatsen van kramen. Toen er echter auto's gingen verschijnen, moest er - om een ander verschijnsel aan te halen - een eind komen aan het hoeden van vee langs de grote weg. Een aloud gebruik moest wijken voor een nieuwe verworvenheid.

*Zo rustig was het op de Rijksweg in 1934. Links café Polman met Texaco-benzinepomp, rechts café Hugén met Exso-pomp.
Eén liter benzine kostte in die dagen f 0,12 per liter (coll. Frijhoff).*

Het begrip verkeersopvoeding begon, al waren er nog niet veel verkeersregels, ook gestalte te krijgen. In 1925 verschenen er schoolplaten ten dienste van het onderwijs in het wegverkeer. Maar de jeugd, gewend om op straat te spelen, doch niet gewend aan autoverkeer, bleef een kwetsbare groep. In mei 1931 vroegen de hoofden van de meisjes- en de jongensschool in Duiven, Zr. Loyola en de heer Beerling, in een gezamenlijke brief om aandacht

voor het drukke verkeer op de Rijksweg. Ze verzochten het gemeentebestuur, bij beide scholen waarschuwborden te willen plaatsen. In de onderhandelingen die daarop volgden vroeg Rijkswaterstaat zich af of de ene school, bij km 9.450, wel geacht moest worden aan de Rijksweg te staan. Was het niet doelmatiger langs het zijwegje van die school naar de Rijksweg een bord te plaatsen om de kinderen te waarschuwen voor auto's? Maar begin juli kwam toch de gevraagde vergunning, Rijkswaterstaat tekende, heel attent, nog even uit hoe het nieuwe type waarschuwbord er uit zag: blauw met een witte driehoek en daaronder het woord SCHOOL. Als de gemeente het aldus liet maken, hoefde men over 'n tijdje niet vier nieuwe borden te laten schilderen. Zo zien we: even stilstaan bij het begin van het autotijdperk in Duiven lijkt veel weg te hebben van even stilstaan bij het einde van de goede oude tijd.

J.Th.M. Giesen, Zevenaar.

KLEINIGHEDEN

Onder deze titel vindt u stukjes tekst, die door onze leden zo links en rechts zijn gevonden bij hun onderzoeken in de archieven. Meestal fragmenten die op zich niet bruikbaar zijn voor een heel artikel, maar toch aardig genoeg om zonder commentaar te publiceren. Dus als u iets bent tegengekomen ...?

Uit het brievenboek van de burgemeester van Duiven (N.A.Du. 208):

Duiven, den 22 Januarij 1829.

In antwoord op UEg. missive van den 24 dec. heb ik de eer UEg. te kennen te geven dat de bevolking der drie kerspelen dezer gemeente is als volgt.

Duiven 775 zielen

Groessen 1139 zielen

Loo 184 zielen.

De burgemeester van Duiven, (w.g.) P.S. Nass.

DE TIJD GEMETEN (3)

Dit jaar is niet het laatste maar het een na laatste van het millennium en er zal vermoedelijk nogal wat aandacht worden besteed aan onze tijdrekening. Al in het afgelopen jaar zijn er talrijke artikelen in krant en tijdschrift aan gewijd en het zgn. millenniumprobleem voor computergebruikers wordt almaar indringender onder de aandacht gebracht. In dit tijdschrift wordt in een drietal artikelen historische wetenswaardigheden met betrekking tot het meten van de tijd gepresenteerd.

Wanneer begint een eeuw?

Het antwoord op deze vraag hangt samen met de jaartelling die men gebruikt.

Het idee van het doorlopend tellen der jaren vanaf een vast beginpunt is al oud. De Grieken telden in Olympiaden, perioden van vier jaar, dat volgens onze jaartelling in 776 v.Chr. is begonnen. De Romeinen telden vanaf het (veronderstelde) stichtingsjaar van Rome, de Joden vanaf de stichting van Jeruzalem, de mohammedaanse telling van de maanjaren vangt aan op 15 juli 622 na Chr., de dag waarop Mohammed uit Mekka wegluchtte (de Hidjra). De zgn. christelijke jaartelling is in de 6de eeuw door Dionysius Exiguus bedacht, die een jaartelling met de geboorte van Christus wilde laten beginnen. Hij berekende, overigens foutief, hoelang geleden Christus' geboorte had plaatsgevonden en stelde dat geboortjaar gelijk aan het jaar 1. Het jaar vóór Christus' geboorte noemde hij het jaar -1. Er is in dit systeem geen jaar 0, omdat Dionysius - als kind van zijn tijd goed op de hoogte van de toenmalige wetenschap in Europa - het begrip en het symbool 0 niet kende. Dat is pas later via de Arabieren uit India tot ons gekomen. Vóór de 8ste eeuw werd de christelijke jaartelling nauwelijks gebruikt, maar in de 10de eeuw was het vrij algemeen geworden.

De eerste eeuw begon met het jaar 1 en - deze redenering doortrekkend - nadien is elke eeuw begonnen met het jaar 1. Deze eeuw is begonnen op 1 januari 1901, honderd jaar later is dus 2001. Op 31 december 1999 eindigt strikt genomen niet de 20ste eeuw, dus niet het millennium. Misschien kunnen we wel twee millenniumvieringen verwachten. Eentje bij de jaarwisseling 1999/2000 van de mensen die „het niet weten" of „in" zijn voor elke aanleiding om te feesten, een andere op de grens van 2000/2001 zoals het behoort.

Th.M.J. Jonker, Loo.

- * Met de Hindoes zijn de Maya's de enigen, die ooit op het idee van een symbool voor NUL gekomen zijn.

Geraadpleegd: Historische W.P., Amsterdam-Brussel, 1957.

GESCHIEDENIS EN INTERNET

De afdeling Geschiedenis van de KU Nijmegen heeft een virtueel museum ingericht onder de naam *Museum van de Vaderlandse Geschiedenis*.

Het adres van deze website is <http://www.kun.nl/ahc/vg>.

GILDE, SCHUTTERIJ EN SCHUTSBROEDERS IN DUIVEN (2)

De Duivense schutterij had tot ver in de 16de eeuw een militaire taak. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) kwamen er vaste, staande legers. De plicht om de landsheer op zijn veldtochten te volgen had daarmee afgedaan. In de 15de en 16de eeuw verkregen de schuttersgilden veel privileges; op kerkelijk en maatschappelijk terrein deden de schutters hun invloed gelden. Zo drukten zij hun stempel op het plaatselijk culturele leven. Bij processies, kermis en overige fesstdagen was de schutterij een onmisbaar element.

In 1544 waren de schutters bijeen geweest voor het papegaaischieten⁽¹⁾. Tijdens dit schuttersfeest waren de schutters vrijgesteld van de betaling van accijns op bier en moltbier en tevens was voor hen een gratis vertering op kosten van de overheid⁽²⁾.

In het begin van de 17de eeuw echter raakten de oude schutterijen in verval. Tengevolge van de Reformatie en mede door maatregelen van de overheid kwamen de verworvenheden onder druk te staan of werden gebruiken geheel verboden. Toen dan ook de schutterijen als gevolg van het feit dat zij hun recreatieve functie verloren, los kwamen te staan van het gilde, was voor menigeen de persoonlijke inzet een flink stuk gedaald. Natuurlijk was ook de heffing op moltbier en de belasting op het maken van feestmuziek hen een doorn in het oog⁽³⁾.

Om de oorlogskosten te kunnen betalen, werd met toestemming van de Drost Steven van Hertefeldt de „Gildenhoffstatt“, gelegen naast het erf van Jacob van Hummel, in 1625 verpand. Ook daarna volgden voor dat doel nog regelmatig verpandingen van het gemeenschappelijk bezit.

In 1751 moest Henrich Roelofs, overeenkomstig een gerechtelijke obligatie, jaarlijks op Driekoningen honderd *daalder* betalen voor het door hem gekochte Pandschapweitje in Duiven. Deze weide was verpand aan Peelen⁽⁴⁾.

Ondanks alle moeilijkheden kan een schutterij niet sterven. Zolang nog het zilver, het archief, de vaandels en andere bescheiden aanwezig waren, kan er zo weer een heroprichting plaats vinden. We zien dan ook dat de ongehuwden, de jonggezellen niet bij de pakken neerzitten. In Duiven werden ze in de 17de eeuw weer actief, zij stichtten de Jonggezellenschutterij, de precieze oprichtingsdatum is onbekend. Hun schutterij werd georganiseerd volgens het voorbeeld van het veldleger van Prins Maurits met rangen zoals we die nu nog kennen.

Om de Franse brandschattingen af te betalen, hadden de jonggezellen uit Duiven in 1680 een schikking van 4 *daalder* gemaakt⁽⁵⁾. Traditiegetrouw begeleidden de schutters in 1682 de Markgraaf Prins Lodewijk op zijn doortocht door Duiven naar Huissen, waarbij aan de „Dorrenheuvel“⁽⁶⁾ in Loo, bij Peelen, flink geschonken en geklonken werd. Peel Peelen droeg 8 *daalder* belasting af voor de consumpties, die de Duivense jonggezellenschutterij bij hem had verteerd⁽⁷⁾. In de bronnen van de jaren 1701 en 1710 lezen we van te betalen posten voor het gildebier tijdens het schijfschieten⁽⁸⁾.

Op 6 maart 1756 werd door de overheid aan de ontvanger Vermeer gevraagd welke schutterscompagnieën er in zijn district aanwezig waren en of zij nog priveleges en gebruiken kenden. Op 9 maart antwoordde hij, dat in zijn ambtsgebied alleen in de kerkdorpen Oud-Zevenaar, Groessen en Duiven schutterscompagnieën voorkwamen, waarvan die uit Groessen en Duiven alleen maar uit jonggezellen bestonden die bijna geen aanwijsbare priveleges bezaten⁽⁹⁾.

Tijdens de Zevenjarige Oorlog (1756-1763) kon men ten gevolge van de Franse bezetting geen schuttersfeesten houden. De geweren moesten worden ingeleverd, maar in 1763 kreeg men ze weer terug⁽¹⁰⁾. Tijdens deze oorlog werd de bevolking geconfronteerd met inkwartiering, het verrichten van hand- en spandiensten en vele mannen werden ver van huis als pionier aan het werk gezet⁽¹¹⁾.

Schieten was een kenmerkende activiteit voor schutterijen. Er waren regelmatig schietwedstrijden waardoor men zich oefende in het gebruik van het eigen wapen. Na de bevrijding van de Franse overheersing (1763) greep de bevolking elke gelegenheid aan om tijdens rekreatieve samenkomsten ongebreideld geweeerschoten te lossen. Dijkgraaf en ontvanger Vermeer trof overal chaotische toestanden aan en voorzag dat door onhandigheid ongelukken zouden gebeuren. Het was voor hem duidelijk dat er geen goed georganiseerde schutterij meer was. Hij verklaarde in 1763 dan ook, dat van hogerhand het schieten bij bruiloften en het zogenoemde „boxhalen” strafbaar gesteld werd. Ook verbood hij het gansrijden. Deze buitensporige zaken bedierven het peil van de jeugd, de jeugd deed er beter aan opnieuw de schutterij onder een goed bestuur in te richten, de vaandels en het zilverwerk waren nog overal bewaard gebleven⁽¹²⁾.

Krachtens een koninklijke order van 14 maart 1764 moest de Ambtssecretaris op het platteland het schijfschieten met de daaraan verbonden drinkgelagen registreren. Deze kwamen meer en meer voor, terwijl er geen accijns werd betaald⁽¹³⁾. Daartoe bezocht hij regelmatig de kasteleins. Op 23 januari 1769 werd het de Duivense herbergiers Peter Heijendaal, Jan van Hummel, Egbert van Huet, Gerrit Peelen, Seger Gieben, Willem Bartels en Henrik Eikholt verboden zonder vergunning muzikanten te laten spelen⁽¹⁴⁾. 26 Februari 1775 betaalde de Jonggezellenschutterij te Duiven 15 stuiver aan muziekbelasting.

Tijdens vastenavond werd het wrede vermaak van het ganstrekken beoefend. Een levende gans werd ondersteboven aan de poten opgehangen, de jonggezellen reden er te paard in galop onderdoor en probeerden in één ruk de kop van het arme dier van de romp te scheiden. Ook dit barbaarse gebruik diende zo gauw mogelijk afgeschaft te worden⁽¹⁵⁾. In een schrijven d.d. 12 maart 1787 verbood de Landraad Von Sonsfeld het ganstrekken, daarbij verwijzend naar de laatste vastenavond waarop tijdens het gansrijden een boer uit de Lijmers met dodelijk gevolg van zijn paard was gevallen⁽¹⁶⁾. Dit verbod haalde weinig uit. Op 15 juni 1791 bracht koster

Janssen te Duiven tijdens zijn kerkspraak ter kennis van de bevolking dat eenieder gevangenisstraf riskeerde, als hij doorging met gans- en haantrekken⁽¹⁷⁾.

De Ambtssecretaris Böhme maakte op 25 mei 1798 aan de Duivense jonggezellenschutterij bekend dat hij het schijfschieten kon toestaan, mits dit zodanig plaatsvond dat er geen gevaar voor brand en ongelukken bestond⁽¹⁸⁾. Het ontsteken van paasvuren werd door hem geheel verboden.

Van oudsher was het bij de processies de gewoonte dat de schutters gewapend met hun geweren meeliepen. Bij het afvuren tijdens de processie maar vooral op de terugweg naar huis kwamen veel ongelukken voor. In 1800 gebod de overheid dat met name de jonggezellen zich hiervan dienden te onthouden⁽¹⁹⁾. De minister van Binnenlandse Zaken van het Groothertogdom Berg ging op 19 februari 1807 nog een stap verder. Hij verbood de jongemannen, die niet behoorde tot de Nationale Garde of de Burgermilitie, in belachelijke kledij getooid met tressen, linten en vederpluimen en bewapend met een geweer processies, patroonsfeesten en andere feestelijkheden te begeleiden. Kort daarna moest iedereen opgeven of hij/zij ook krijgswapens bezat, het gouvernement wilde deze overnemen⁽²⁰⁾.

Op 29 december 1811 kregen de maires op het platteland het bevel er voor te zorgen, dat voortaan - behalve de erkende Nationale Garde of de gewapende burgerwacht - geen gewapende korpsen of schutterijen onder welke titel dan ook tot het doen van enige exercitie werden toegelaten⁽²¹⁾. Kortom, de schutterijen werden verboden.

Na 1816, toen o.a. Duiven deel ging uitmaken van het Koninkrijk der Nederlanden, schijnt de schutterij nog jaren activiteiten te hebben ontplooid. Maar toen ging de r.k. kerk er zich mee bemoeien en daar hadden de schutters het ook naar gemaakt! Er werd een algemene neergang van de moraal geconstateerd; dansen, liederlijk gedrag en drankmisbruik waren aanleiding om van kerke-

lijke zijde alles te verbieden wat niet nuttig was. In 1855 kwam de wet op het verplicht registreren van verenigingen en in het verleden verworven privileges. Daarmee verdween de schutterij, uit gemakzucht en gebrek aan interesse. Plaatselijk bleven hier en daar nog schutterijen bestaan als onderdeel van de landsmilitie. Uit het Gemeenteverslag van Duiven 1876 een citaat: *Daar de schutterij alhier rustende is, kunnen nopens derzelver toestand geen bijzonderheden worden medegedeeld.*

In 1896 pakte men de draad weer op, een nieuwe schuttersvereniging „Onderling Genoegen" werd opgericht, welke tot nu toe veel kleur en fleur aan het dorpsleven heeft gegeven.

Th.J.G. Goossen, Zevenaar.

NOTEN:

- (1) Polder Archief Rijn en IJssel, inv.nr 954.
- (2) Oud Archief Zevenaar (OAZ), inv.nr 294.
- (3) OAZ, inv.nr 1335.
- (4) Huisarchief Keppel, inv.nr 1848.
- (5) OAZ, inv.nr 882.
- (6) OAZ, inv.nr 306; Dorrenheuvel thans genoemd „den Bult".
- (7) OAZ, inv.nr 303.
- (8) OAZ, inv.nr 384.
- (9) OAZ, inv.nr 1403.
- (10) OAZ, inv.nr 1403.
- (11) OAZ, inv.nr 1438.
- (12) OAZ, inv.nr 1403.
- (13) OAZ, inv.nr 1403.
- (14) OAZ, inv.nr 1360.
- (15) W. Zondervan, Na hondervijftig jaar - Schetsen uit de Lijmers, Zutphen (1966).
- (16) OAZ, inv.nr 1404.
- (17) OAZ, inv.nr 1404.
- (18) OAZ, inv.nr 1404, 1411.
- (19) OAZ, inv.nr 1403.
- (20) OAZ, inv.nr 1403.
- (21) OAZ, inv.nr 1404.

Dit artikel is eerder, maar niet geheel in dezelfde vorm, gepubliceerd in het JAARBOEK ACHTERHOEK EN LIJMERS, DEEL II, 1988.

STRAAT- EN VELDNAMEN IN DE GEMEENTE DUIVEN (2)

Rijswijk: een havezate tussen de knotwilgen

Van de havezaten in de gemeente Duiven komt Rijswijk (spreek uit: Rieswiek), gelegen aan de Aa te Groessen, het dichtst bij de Betuwelijn te liggen. In de discussie rond deze omstreden spoorlijn heeft het feit dat Rijswijk een Rijksmonument is niet meegespeeld. Gezien de kwaliteit van de beslissing rond dit miljarden verslindend prestigeprojekt zou het niet verbazen, als noch de betrokken ambtenaren in Den Haag noch de uitvoerende instanties in Utrecht dit weten. In dit artikel wil ik echter stilstaan bij de naam Rijswijk en wat daaruit is af te leiden over de ontstaansgeschiedenis.

In de naam Rijswijk zijn twee elementen te onderscheiden *rijs en *wijk. Met deze laatste wil ik beginnen. *Wijk komt van het Latijnse *vicus*, dat betekent *landgoed, dorp, wijk, ook straat*. In plaatsnamen zijn overwegend de betekenissen *boerderij, handelswijk* of *handelsplaats* van belang, aldus M. Schönfeld. Over het algemeen zijn wijk-namen langs de grote rivieren te vinden, van handelsplaatsen uit de laat-karolingische tijd, dus uit de 9de of 10de eeuw. Wijk-namen komen op na de periode waarin nederzettingen met de uitgang *-heim* werden aangeduid. Lathum = lat-heim is daar een voorbeeld van. Volgen we de redenering van Schönfeld dan zou het Groessense Rijswijk een handelsplaats zijn geweest. Gezien de ligging en het feit dat Rijswijk niet is uitgegroeid tot een plaats van enige omvang, zijn daar vele vraagtekens bij te plaatsen.

Als we de plaatsnamen Rijswijk inventariseren, blijken er twee soorten te bestaan: de West-Nederlandse en de Nederrijnse variant. Opvallend en tevens kenmerkend voor de West-Nederlandse variant van Rijswijk is dat deze zijn uitgegroeid tot volwaardige dorpen: Rijswijk bij Den Haag, Rijswijk onder Maurik, Rijswijk in het Land van Heusden en Altena. Hun oorsprong is vermoedelijk een handelsplaats.

Het kasteel Rijswijk te Groessen in 1742 - Tekening door Jan de Beijer (met dank aan Het Liemers Museum, Zevenaar).

De Nederrijnse variant daarentegen, te beginnen met Rijswijk bij Groessen, Riswick bij Kleef, Riswik bij Dusseldorp, zijn geen dorpen maar havezaten of kleine landgoederen. Vermoedelijk is de oorsprong dus een hoeve en geen handelsplaats. Uitzonderlijk is dat niet, want wie de topografische kaart van de Liemers en het aangrenzende Kleefland bestudeert, vindt verschillende *-wik* of *-wijk*namen. Bij Drempt lag eens de hoeve Lakewik, bij Oud-Zevenaar ligt Poelwijk, in de buurt van Rees zijn meerdere hoeven met *-wijk* of *-wik*namen: Schütwik, Veldwik, Merwik, Hagewik, Wanwik.

Ten zuiden van de Rijn treft met er aan bij Rindern (Haafwik), Brienen (Hövelwik), Hönnepel (Merwik), enzovoorts. Het betreft alle namen van min of meer geïsoleerde boerderijen.

Zo zag havezate Rijswijk er in 1964 uit (coll. Stolk).

Wanneer de naam Rijswijk in Groessen voor het eerst genoemd wordt, is niet bekend. De oorsprong kon wel eens ver terug in de tijd liggen. Wijlen dr. Gorissen uit Kleef stelt, dat de meeste van de -heim- en -wijkenamen tot in de Merovingische en Karolingische tijd terug gaan. Mocht dit zo zijn, dan behoort Rijswijk tot de oudste nederzettingen in de gemeente Duiven.

Het eerste element in de naam Rijswijk is *rijs*, of rijshout, afkomstig van wilgen. Rijswijk betekent dan hoeve in het rijshout of tussen de wilgen. Dit karakteriseert de huidige ligging van de havezate Rijswijk nog steeds goed. In tegenstelling tot de andere havezaten ligt Rijswijk niet op een hoogte of pol, maar op he maaiveld, nog juist binnen het bereik van de vroegmiddeleeuwse overstromingen op overslaggronden. Typisch is dat op een tekening, die Jan de Beijer in de zomer van 1742 van Rijswijk maakte, een rijtje knotwilgen staat op de plaats waar nu de tuin is.

Een interessante bijkomstigheid is dat uit het bovenstaande volgt, dat men in de Liemers al in de vroege middeleeuwen, in ieder geval langer dan 13 eeuwen, wilgen heeft geknot om er geriefhout, *rijshout* van te halen. Opgravingen elders hebben aangetoond dat mensen reeds voor het begin van de jaartelling gebruik gemaakt hebben van wilgentenen. Zij bouwden er huizen mee en vlochten er manden en andere gebruiksvoorwerpen van. Tussen de vondsten, die enkele jaren geleden bij de Quappenburg in het Duivense Broek werden gedaan, was nogal wat verbrand leem met afdrucken van wilgentenen.

In de laatste jaren is de belangstelling gegroeid om de knotwilgen in de Liemers, die jaren niet waren geknot en onder het gewicht van de takken dreigden om te vallen, van de kruin te ontdoen. Daarmee wordt een bijdrage geleverd aan het handhaven van deze bijzondere landschapselementen. Tezamen met dijken, sloten en boerderijen bepalen knotwilgen immers mede het karakter van het Liemerse buitengebied.

W.F.W.M. van Heugten, Duiven.

Literatuur:

- M. Schönfeld, *Nagelaten opstellen* (Amsterdam, 1959), p. 24-34.
F. Gorissen, *Land am Niederrhein* (Kleef, 1949), p. 74-77.

DE OORSPRONG VAN DOEKENSTADT

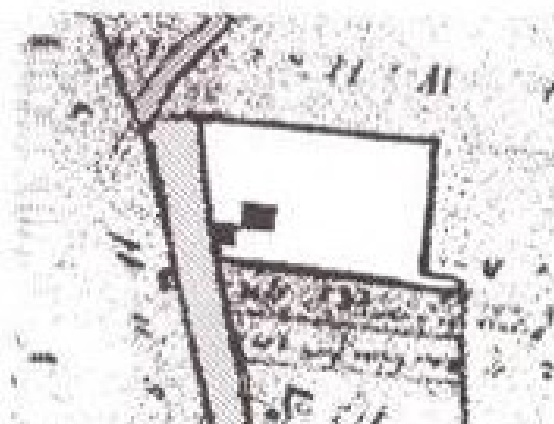
In 't Loo staat rechts bijna aan het einde van de Loostraat, vlak bij de oprit naar de dijk, een vrij imposante boerderij met de intrigerende naam DOEKENSTADT; althans het intrigeerde mij. Iedereen die er langs rijdt of wandelt moet die boerderij met die naam zijn opgevallen. Wat is de oorsprong van de naam?

Doekenstadt in de jaren tachtig (coll. Hist. Kring/Th.M.J. Jonker).

Een apocrief verhaal wil, dat in een ver verleden een Duitse handelaar hier zijn woonplaats had. Hij handelde in textiel, in doeken, dus vandaar de naam Doekenstadt. Zo eenvoudig is het echter niet.

Bestudering van kaartblad 49 uit de Lijmersche Ambtsatlas (1735) toonde aan, dat het perceel waar nu Doekenstadt is gelegen, bekend is onder de naam *Donken Städte*. Het huisperceel, op de kaart hier naast wit weergegeven, is 88 roeden groot. Wessel Behnen (Beenen) en Jungfrau Niest zu Düsburg worden als eigenaars genoemd. Maar we weten ook iets over vroegere bewoners, van vóór 1735, en dat brengt ons op het spoor van de oorsprong van de naam.

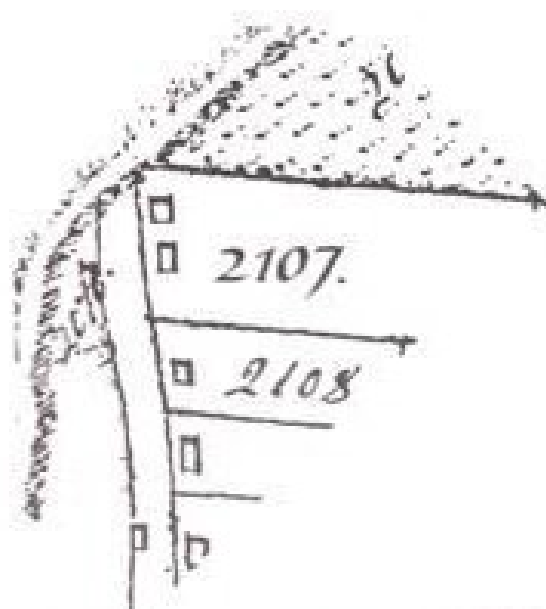

Een (bewerkt) deel van kaart 49 uit de Ambtsatlas. De Loostraat is gearceerd, de dijk is geruit aangegeven.

In de Volontaire Protocollen wordt in 1670 Peter Donck als eigenaar genoemd. In 1675 koopt hij een wei, dat grenst aan zijn „hofstede”. In 1682 wordt gesproken over *Peter Doncken hofstede*, evenzo in 1709. Op 31 mei 1715 koopt Henrica Huygen tweevijfde van de *Donckenhofstede*, in 1724 wordt het weer *Peter Doncken hofstede* genoemd. Op 28 mei 1744 kopen R.C. Haeck en Johanna Mechteld Moeljaard op een veiling voor f 750 *Donkerstede* van Wessel Beenen e.s..

We mogen veilig concluderen, dat de naam *DONCKENSTEDEN* of *DONCKENHOFSTEDEN* oorspronkelijk is. Dan blijft over te verklaren hoe dat - waarschijnlijk in de loop van de 19de eeuw - *DOEKENSTADT* is geworden.

Hierboven staat vermeld dat in de Ambtsatlas *Donken Städte* staat geschreven. De Pruisische ambtenaren, belast met het vervaardigen van de Kleefse kadastrale kaarten, moesten hun informatie krijgen van de Hollands, misschien dialect sprekende bewoners en gebruikers van de percelen grond. Zij hebben ongetwijfeld de door hun Duitse oren opgevangen naam *Donckenstede* min of meer fonetisch weergegeven als *Donken Städte* en die naam genoteerd in het „Deutsche Schreibschrift“, dat tot 1941, in een weliswaar vereenvoudigde vorm, in het Duitse onderwijs is gebruikt.

Op de zgn. polderkaart uit 1810 is perceel 2107 de locatie van *Doekenstadt*. Loostraat en dijk zijn goed herkenbaar.

Waarschijnlijk ligt hier de oorzaak van de verandering van naam.

nbn In de afbeelding links staat in het „Deutsche Schreibschrift“, ook wel „Sütterlinschrift“ genoemd, het woord *neben* geschreven. De eerste letter *n* lijkt erg veel op die van de tweede letter *e*. Ligt het niet voor de hand te veronderstellen, dat iemand - in de papieren uit de Kleefse periode op zoek naar de naam van de boerderij en niet vertrouwd met de Duitse schrijfwijze - een leesfout heeft gemaakt en de eerste *n* in *Donken* voor een *e* heeft aangezien?

Th.M.J. Jonker, Loo.

Met dank aan de heren W.J.Th. Peters en J.Th.M. Giesen voor hun - onafhankelijk van elkaar gegeven - suggestie over het Sütterlinschrift; eveneens dank aan de heer A.W.A. Bruins voor het kaartmateriaal en de bewonersgegevens van *Doekenstadt*.

VERENIGINGSNIEUWS

Kalender 2000

Al sinds 1983 geeft de Historische Kring jaarlijks een kalender uit met afbeeldingen van bijzondere panden of plekjes in de drie kerkdorpen van de gemeente Duiven. Onlangs is de kalender voor het jaar 2000 van de pers gekomen, een heel bijzondere dit keer. KALENDER 2000 zal de laatste in de reeks zijn. Het bestuur van de Historische Kring heeft gemeend deze activiteit te moeten stoppen. Ingewijden wisten al eerder dat de laatste jaren de verkoop van de kalender steeds is achterbleven bij de verwachting, de opbrengst is bij lange na niet meer voldoende om de kosten te dekken. Heel spijtig, maar een elk jaar terugkerende groeiende verliespost is niet langer verantwoord.

Omdat de Historische Kring in 2000 precies 20 jaar bestaat, is besloten de serie op een enigszins feestelijke manier af te sluiten: in kleur en met een praktische spiraalbinding.

De tekeningen voor deze kalender zijn net zoals in voorgaande jaren van de hand van Erwin Hogeboom. Hij is er in geslaagd landelijke plekjes in Loo, Groessen en Duiven uit te beelden in het wisselende licht van de verschillende seizoenen. Schitterende aquarellen die deze kalender bijzonder maken.

Leden van de Historische Kring hebben de KALENDER 2000 inmiddels ontvangen. De ervaring heeft geleerd dat velen een extra exemplaar willen hebben om cadeau te doen aan familie en vrienden, die inmiddels buiten de gemeente wonen. Ook voor niet-leden is deze lokale kalender met z'n prachtige kleurenplaten zeker de moeite waard. Voor maar f 10,- is de KALENDER 2000 te koop bij o.a. Albert Hein, Piet Wacki, Bruna-Verdouw, the Readshop en Lectabloem te Duiven, bij Dorpswinkel Willemsen in Groessen en in het Liemers Museum te Zevenaar. Maar wacht niet te lang, want de oplage is beperkt en dit is de laatste kans voor zo'n unieke lokale kalender.

Lezingen

Op woensdag 10 november 1999 houdt mevr. drs. Diepeveen-Jansen een lezing over *Kelten: een volk, een natie of alleen een taalkundig begrip?* Tegenwoordig verschijnen veel boeken met „de Kelten” als thema. Daarin wordt voorbijgegaan aan het feit dat deze nooit bestaan hebben in de zin van een volk of een natie. Juist de archeologische wetenschap kan dit toelichten. Belangstellenden zijn welkom in het Cultureel Centrum DE COEHOORN, Coehoornstraat 17 te Arnhem (t.o. het station). Toegang: f 2,50; aanvang: 19.45 uur.

De organisatie is in handen van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland, afd. Zuid-Veluwe en Oost-Gelderland.

Op maandag 10 januari 2000 heeft de Oudheidkundige Vereniging Wehl een dialezing over *de familie Pasman op de Slangenborg* door dhr. Berends. Op 7 februari 2000 vertelt dhr. Dinkla aan de hand van dia's over *de monumenten van Doetinchem*. Beide lezingen vinden plaats in Zaal Otters, Kerkplein 14 te Wehl, aanvang 20.00 uur.

Tentoonstelling

In het Museum Catharijneconvent te Utrecht is van 11 december 1999 tot en met 26 maart 2000 een tentoonstelling onder de titel *LEVEN NA DE DOOD*. Het museum toont hoe onze voorouders in de late Middeleeuwen zich hebben voorbereid op de dood en het Laatste Oordeel. Er wordt ruime aandacht besteed aan de gebruiken die bij het begraven en het denken van de overledenen een rol speelden. Aan de hand van prachtige schilderijen, handgeschreven boeken, beelden en andere voorwerpen is in beeld gebracht hoe de middeleeuwers dachten over het hiernamaals.

Openingstijden: dinsdag t/m vrijdag: 10.00-17.00 uur; zaterdag, zondagen feestdagen: 11.00-17.00 uur.

JAARROOSTER november 1999 t/m december 2000

maand/jaar	werkgroepen- vergadering	open- avond of lezing	jaarverga- dering	excursie	genealo- gie
nov.	4	15 o.a.			9 & 23
dec.					14
jan. 2000		17 lez.			11 & 25
feb.					8 & 22
mrt.		20 o.a.	16		7 & 21
apr.		17 o.a.			11 & 25
mei		15 lez.		27	9 & 23
jun.				of 3	20
jul.					
aug.					
sept.		28 lez.			12 & 26
okt.					10 & 24
nov.	2	13 o.a.			7 & 21
dec.					5 & 19

**** versie oktober 1999 ****

N.B. lezingen in zaal 3, open avonden in zaal 5.

Op de open avond, maandag 15 november, informatie over **nieuwbouwplannen in het centrum van Duiven**, door de opdrachtgever en misschien de architect.

Op zondag 9 januari 2000 houdt het Cultureel Centrum 't Eiland **Open Dag**. Vanzelfsprekend geeft ook de Historische Kring acte de présence.

WIE KENT...

dit weeskind?

Behalve in de gewone betekenis wordt de term *weeskind* ook gebruikt voor oude rijmpjes of kinderversjes, waarvan nog maar een paar regels of een enkel couplet in het geheugen zijn blijven hangen en waarop men de aanvulling zoekt.

Zoals bij onderstaand (kinder-)liedje dat pas geleden nog werd gezongen door mevrouw Trieneke Peters-Keultjes (* 14 maart 1898). Een versje van lang geleden, waarvan zij zich op dat moment slechts één couplet herinnerde. Wie kent de volledige tekst?

*Mien vader had 'n bökske,
't bökske had 'n lange start.
Die spande hij veur de kar
en reej naor de stad.
Twee peliesie kwamen 'm tegen
en naomen 'bökske mee.
't Bökske begon te bléren
en vat (die) bleerde mee.*

Refrein: Bökske, bökske be.

Graag een berichtje naar Postbus 212, 6920 AE DUIVEN. Of een telefoontje naar (0316) 262095 of 262436.

Heeft u ook zo'n *weeskind*, laat het ons weten. Misschien kunnen anderen u dan helpen.

DRUKKERIJ BEERENS - GROESSEN

ISSN 0921-5549

